

Ignacij Voje

POSLOVANJE DUBROVNIŠKIH TRGOVSKIH DRUŽB NA BALKANSKEM POLOTOKU V DRUGI POLOVICI XV. STOLETJA

Referat na tretjem mednarodnem kongresu za proučevanje jugovzhodne Evrope v Bukarešti 4.—10. septembra 1974.

V svojem referatu nameravam opozoriti na nekatere specifičnosti pri poslovanju dubrovniških trgovskih družb na področju Balkanskega polotoka v drugi polovici XV. stoletja. Ker so se v Dubrovniku pogodbe o ustanavljanju trgovskih družb sklepale pred notrajem in registrirale v notarskih knjigah, predvsem v notarski knjigi Debita notariae (knjige zadolžnic), lahko na podlagi podatkov v Dubrovniškem arhivu ugotovimo koliko trgovskih družb je bilo v posameznih letih ustanovljenih, v katerih krajih in deželah so družbe delovale, kateri družbeni sloji so sodelovali v trgovskih družbah kot družabniki (sociji). Nadalje lahko proučujemo višino vloženega kapitala, predmete investicij, trajanje trgovskih družb, delitev dobička in podobno.

Komenda kot predhodnica trgovskih družb in trgovske družbe kot višja oblika tehnike trgovskega poslovanja, so v jugoslovanski historiografiji šele v zadnjem času deležni večje pozornosti ter podrobnejše znanstvene obdelave. Predvsem bi opozoril na nekatere pomembnejše teoretične študije o nastanku in razvoju komende in trgovskih družb. S to problematiko se poleg zgodovinarjev ukvarjajo tudi pravni zgodovinarji. O piranski komendi v 14. stoletju v svoji razpravi zelo podrobno razpravlja Ferdo Gestrin.¹ Komendo označuje kot pogodbo o investiciji in hkrati pogodbo o službi oziroma delu. Ko analizira gradivo piranskega arhiva zaključuje, da je komenda po svojem bistvu, kakor tudi po svoji formi ena od oblik srednjeveških trgovskih družb. Prvo študijo o dubrovniški komendi in drugih oblikah trgovskih družb je napisal Gregor Čremošnik.² Njegovo delo je v nekaterih pogledih zastarelo, ker ni upošteval komparativnega gradiva. Pogodbo »collegantia« v dubrovniškem pravu v obdobju beneške oblasti je s pravne strani obdelala Jelena Danilović.³ Opozarja predvsem na specifičnosti dubrovniške kolegancije ter ugotavlja večjo povezanost z

¹ Ferdo Gestrin, Piranska komenda v 14. stoletju, prispevek k problemu tehnike trgovine v srednjem veku, Razprave SAZU V, Ljubljana 1966, str. 241—268.

² Gregor Čremošnik, Naša trgovačka društva u srednjem veku, Glasnik zemaljskog muzeja, g. XXXVI, Sarajevo 1924, str. 69.

³ Jelena Danilović, O ugovoru »collegantia« u dubrovačkom pravu u periodu mletačke vlasti, Zbornik filozofskog fakulteta, sv. XI/1, Beograd 1970, str. 289—305.

bizantinskim pravom kot z beneškimi pravnimi predpisi. Komenda kot pomorska institucija zanima dva avtorja V. Brajkovića⁴ in A. Marinovića.⁵ Kompleksneje se je lotil obdelave dubrovniških trgovskih družb v dubrovniško-levantinskem prometu Bariša Krekić, ki je skušal na podlagi dubrovniškega gradiva prikazati obseg in vrednost tega prometa.⁶ O poslovanju trgovskih družb razpravljajo v svojih delih še Ivan Božić,⁷ Momčilo Spremić,⁸ Mirjana Popović-Radenković,⁹ Jorjo Tadić,¹⁰ Ignacij Voje¹¹ in drugi. Potrebno bo sistematično pregledati dubrovniško arhivsko gradivo, ki vsebuje ogromno podatkov o trgovskih družbah, da bomo dobili zadovoljivo sliko o razvoju in delovanju dubrovniških trgovskih družb v posameznih obdobjih oziroma na določenih geografskih področjih.

Na celotni gospodarski razvoj Dubrovnika so v veliki meri vplivale ekonomske razmere v njegovem balkanskem zaledju, kot tudi one v deželah ob Jadranskem morju oziroma Sredozemskem morju. V organizaciji trgovine so Dubrovčani uvajali principe in oblike, ki so znani kot metode zgodnjega kapitalizma. Te elemente najdemo tudi v nekaterih vejah dubrovniškega gospodarstva, predvsem v kreditni trgovini in v organizaciji trgovskih družb.

Med zelo zapletena vprašanja pri proučevanju ekonomskega in posebej trgovskega udejstvovanja primorskih mest spadajo vprašanja povezana z nastankom trgovskih družb. V Dubrovniku se v XV. stoletju uveljavljajo višje oblike tehnike trgovine: kolegancije (>collegantia seu societas<; oba izraza se uporabljata kot sinonima) in kompanije (>compagnia<).

Pomembno mesto v trgovini z balkanskim zaledjem imajo trgovske družbe. Dubrovniški trgovci so se radi oprijeli ugodnosti, ki so jih nudile sodobne oblike trgovanja. Trgovske družbe so ustanavljali z namenom, da bi združevali finančna sredstva, da bi zmanjšali riziko pri potovanjih in da bi hitreje prišli do dobička.

Dubrovčani so poslovali na Balkanu ali individualno ali združeni v trgovskih družbah. Najobičajnejša je bila kolegancija (>collegantia<). Eden ali več članov družbe so ostajali v Dubrovniku, medtem ko je eden od družabnikov bival in posloval v nekem trgovskem ali rudarskem centru v Srbiji ali Bosni. Od tu so imeli razpredene trgovske mreže po celotnem Balkanu. Vsak socius je imel točno določene obveznosti, vsi pa so bili v stalni medsebojni zvezi. Vloge v denarju ali trgovski robi so bile včasih enake, v večini primerov pa različne. Zelo pogosto je šel na pot najširomašnejši družabnik, kajti potovanje in trgo-

⁴ V. Brajković, Razvoj pomorskega prava na našoj obali, Pomorski zbornik, 1962, str. 439.

⁵ A. Marinović, Pomorsko pravni propisi srednjovečnega dubrovačkog stauta, Pomorski zbornik, 1, 1963, str. 413.

⁶ Bariša Krekić, Trgovačka društva u srednjovekovnom dubrovačko-levantinskom saobraćaju, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, g. IV, Novi Sad 1959, str. 11–28.

⁷ Ivan Božić, Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku, SANU, Beograd 1932.

⁸ Momčilo Spremić, Dubrovnik i Aragonci (1442–1479), Beograd 1971, str. 109.

⁹ Mirjana Popović-Radenković, O trgovačkim odnosima Dubrovnika sa Bosnom i Hercegovinom, 1480–1500, Istorijski glasnik, br. 1–4, Beograd 1932, str. 3–19.

¹⁰ Jorjo Tadić, Istorija Dubrovnika do polovine XV veka, Istorijski časopis, knj. XVIII, Beograd 1972, str. 26–29.

¹¹ Ignacij Voje, Argentum de glama, Istorijski časopis, knj. XVI–XVII, Beograd 1970, str. 30–40.

vanje s tujim denarjem oziroma robo je njegov edini prispevek k skupnemu poslu in osnova za udeležbo pri delitvi dobička. So tudi primeri da traktator vlaga svoj del kapitala, ki pa je ponavadi manjši po vrednosti. Včasih potujejo vsi člani družbe, vendar v različne smeri. Eden gre z delom vloženega kapitala na Balkan, drugi pa posluje v Italiji. V XV. stoletju se že pojavljajo plačani predstavniki družbe »faktorji«. Plačilo njegovih dnevnic prevzamejo vsi člani trgovske družbe.

Celoten čisti dohodek se je po pravilu delil na enake dele, včasih v različnem razmerju med članom družbe, ki je ostal v Dubrovniku in članom, ki je posloval izven njega. Običajno je v pogodbi določeno, da se najprej iz mase izloči denar oziroma vrednost robe, šele nato se deli čisti dobiček, v primeru neuspeha pa izguba.

V drugi polovici XV. stoletja je veliko število trgovskih družb ustanovljenih z namenom, da trgujejo s suknom na področju Balkanskega polotoka. Nagli vzpon velikega števila sklenjenih trgovskih družb po letu 1430 je odraz naglega razvoja tekstilne proizvodnje v samem Dubrovniku. Manufaktura sukna je veliko prispevala k splošnemu ekonomskemu razvoju Dubrovnika, ker je dajala dragocen artikel za izvoz. To je omogočilo hitrejšo akumulacijo kapitala in ustvarjanje večjega bogastva. Istočasno je pritegnilo tudi kapital iz tujine.

Do prve krize v proizvodnji dubrovniškega sukna pride okrog leta 1460. Do tega časa so dubrovniško sukno v okviru trgovskih družb v velikih količinah izvažali v Bosno¹² v precejšnji meri pa tudi v Srbijo.¹³ Socius traktans se je v pogodbi običajno obvezal, da bo sukno, ki mu je bilo poverjeno, prodal po najboljši ceni in denar od prodaje investiral »in illis trafficis et mercantiis de quibus michi melius videbitur«. Iz takšnih splošnih formulacij ne zvemo, kakšna roba je bila predmet investicije. Včasih dobimo odgovor na to vprašanje posredno. Ko so delali družabniki neke trgovske družbe leta 1452 obračun poslovanja, je navedeno, da je traktator investiral izkupiček od prodaje sukna v srebro.¹⁴ Na podlagi ohranjenih podatkov lahko predvidevamo, da je bil do šestdesetih let XV. stoletja cilj velikega števila trgovskih družb, ki so delovale na področju Balkana, investirati vložen denar ali sredstva od prodaje trgovske robe v srebro. Čeprav so napadi Turkov in fevdalna anarhija ovirali trgovanje z deželami dubrovniškega zaledja, so dubrovniški trgovci kljub riziku sklepali trgovske družbe z namenom, da trgujejo v Bosni in Srbiji.

Kriza v dubrovniški manufakturi traja okrog 10 let. Povzročilo jo je približevanje Turkov dubrovniškim mejam in zmanjšanje uvoza volne iz Katalonije. V tem času, predvsem po letu 1463, ko pade Bosna pod turško nadoblast, je trgovski promet z Bosno in Srbijo v okviru trgovskih družb skoraj popolnoma ustavljen. Po letu 1470 pa se situacija v

¹² Debita notariae, knj. XIV, fol. 119' — 2. VIII. 1429; ibid. XIV, fol. 392' — 18. III. 1430; ibid. knj. XVI, fol. 23' — 21. V. 1433; ibid. fol. 7 — 16. III. 1433; ibid. XIX, fol. 132 — 12. II. 1440; Diversa notariae, knj. XXXI, fol. 99 — 19. VII. 1446; Deb. not. knj. XXVI, fol. 175 — 24. VIII. 1451.

¹³ Deb. not. knj. XIII, 268 — 28. II. 1421; ibid. knj. XXII, fol. 74, 74' — 17. II. 1445; ibid. fol. 79 + 79' — 26. II. 1445; ibid. knj. XXVI, fol. 14' — 16. IX. 1450; ibid. fol. 162 — 18. VI. 1451.

¹⁴ Ibid. knj. XXVII, fol. 165 — 14. XII. 1452.

tem pogledu bistveno spremeni. Promet z balkanskim področjem v okviru trgovskih družb doseže kulminacijo med 1470. in 1490. letom. Leta 1469 je dubrovniški notar registriral 16 trgovskih družb v katerih se kot smer potovanja navaja Srbija, Bosna ali Terra Firma. Naslednje leto formirajo Dubrovčani 12 trgovskih družb, katerih družabniki potujejo na področje Balkana, medtem ko je leta 1471 ustanovljenih 18 takšnih družb. V naslednjih letih je notar registriral vsako leto okrog 10 trgovskih družb, katerih cilj je bilo trgovanje na področju Balkanskega polotoka.

V okviru teh trgovskih družb zavzema sukno kot vložen kapital zelo pomembno mesto. Družabniki vlagajo domače dubrovniško sukno, pa tudi razne vrste tujega, predvsem italijanskega sukna. Izvoz sukna na balkansko področje se v okviru trgovskih družb iz leta v leto povečuje. Kot smer potovanja se v pogodbah zelo pogosto navaja širši pojem »Terra Firma«, v osemdesetih letih XV. stoletja pa prevladuje formulacija »ad partes Turchorum« ali »ad loca Turchorum«. Z razširitvijo osmanskega imperija na balkanski prostor, je nastalo na Balkanu prostrano tržišče in enoten carinski sistem. Zagotovljena je bila večja varnost pri trgovanju. V okviru osmanskega imperija so mogli sedaj dubrovniški trgovci svobodneje in brez omejitev plasirati svoje proizvode. Potrebe po tkaninah so se v deželah Balkana zelo povečale, a prav Dubrovčani so bili tisti, ki so z lastno suknarsko proizvodnjo in povečanim uvozom tujih tkanin zadovoljili to potrošnjo.

Ko se v pogodbah trgovskih družb omenja kot smer potovanja »Terra Firma« ali »loca Turchorum« potem lahko to pomeni, da je mišljeno bližnje ali daljnje dubrovniško zaledje. To pomeni, da bi pri določanju smeri potovanja lahko tolmačili, kot da gredo družabniki trgovat v Srbijo, Bosno ali pa še naprej v vzhodnejše dežele Balkana. Vsekakor niso bili sociji sedaj omejeni na eno samo državo ali pokrajino, kot so v pogodbah trgovskih družb do šestdesetih let točno precizirali. Smer potovanja »ad loca Turchorum« lahko pomeni, kot je razvidno iz nekaterih pogodb, področje Srbije,¹⁵ pa tudi potovanje v Sofijo.¹⁶

Izredno veliko dubrovniškega in tujega sukna so Dubrovčani izvažali preko trgovskih družb v Srbijo. Po turških osvojitvah so Dubrovčani postopoma prevzeli skoraj vso trgovino srbskih dežel, ki se je odvijala preko Dubrovnika z zahodnim svetom. To dejavnost potrjuje tudi delovanje nekaterih trgovskih družb. Izredno razvejanost poslovanja pojasnujeta dve trgovski družbi, pri katerih deluje del družabnikov v Italiji, drugi del pa v Srbiji. V obeh primerih sociji vlagajo v družbo večje količine sukna, dubrovniškega in italijanskega (firentinsko in mantovsko) ter ga pošiljajo na prodajo v Srbijo. Izkupiček nato investirajo v robo, ki je iskana v Italiji.¹⁷ Tudi pod Turki se je srbsko gospodarstvo povezalo z ekonomijami Italije in preko nje z zahodno Evropo. Zahodu so primanjkovala razne surovine, ki so jih

¹⁵ »ad partes Turchorum in Serviam«, Deb. not. knj. LIII, fol. 4' — 1489; fol. 160' — 1490.

¹⁶ Ibid. knj. XLIX, fol. 133 — 6. III. 1484.

¹⁷ Ibid. knj. LVII, fol. 176' + 177 — 24. II. 1496; ibid. knj. LX, fol. 52' — 2. IV. 1500.

nudile balkanske dežele. V balkanskih deželah pa je zahod našeh nova tržišča, še kako potrebna za prodajo proizvodov obrti in manufaktur.

V Bosni so bili pogoji za normalnejši gospodarski razvoj nekoliko ugodnejši kot v Srbiji pred padcem pod turško nadoblast, toda za zahodni svet ta dežela ni imela tisti ekonomski pomen, pa tudi ne interes, kot ga je imela Srbija. Poljedelstvo je bilo slabše razvito z izjemo živilnoredje v vzhodnih in jugovzhodnih področjih (Hercegovina). Zato so bile v Bosni rude najpomembnejša izvozna roba, za katero se je zahod najbolj zanimal. Bosna se kot cilj potovanja trgovskih družb omenja največ v zvezi z investiranjem vloženega kapitala v svinec,¹⁸ srebro¹⁹ in kože.²⁰ Pri uvozni trgovini je Bosna zaostajala za Srbijo. To dokazuje manjše število sklenjenih trgovskih družb, katerih cilj je prodaja sukna v Bosni. V nekaterih pogodbah trgovskih družb se omenja, da imajo družabniki svojo trgovino v Vrlbosni (današnjem Sarajevu), kjer prodajajo vloženo sukno.²¹

Dubrovčani so bili zelo aktiven dejavnik v nekaterih panogah gospodarstva v Bosni in Srbiji. Delovali so v mnogih rudarskih in trgovskih centrih v Bosni in Srbiji, kjer so bili med seboj povezani v kolonijah. Tudi v obmejnih mestih južne Ogrske in v mestih ob severni meji Srbije so obstajale številne kolonije Dubrovčanov. Tako so povezovali med seboj nekatere predele Balkana in Ogrske. V trgovskih družbah se namreč v drugi polovici XV. stoletja vedno pogosteje kot cilj potovanja omenja Ogrska. Tudi v teh pogodbah se Ogrska vključuje v nekatere obsežnejše podvige trgovanja na relaciji Orient—Italija. Navedel bi primer trgovske družbe, ki sta jo sklenila leta 1480 Jakša Božidarević in Nikola Ostojić imenovan Bakrović. Nikola je vložil 1500 ducatov, Jakša 1000 ducatov. Jakša se je obvezal, da bo kot traktator potoval »ad partes Asir, videlicet Brusam«, kjer bo kupoval robo, ki pride v poštev za prodajo v kraljevini Ogrski. Z orientalno robo, ki jo bo prinesel Jakša v Dubrovnik, bosta oba družabnika odpotovala na Ogrsko, kjer jo bosta skušala prodati pod najboljšimi pogoji. Izkupiček bosta ponovno investirala v drugo trgovsko robo, ki jo bosta transportirala v Senj in od tu oba ali eden od njiju odpotovala v Italijo »ad partes Abruci seu Marchie«. V trgovini z Ogrsko je lahko prišlo tudi do težav in ovir. To dokazuje pogodba o trgovski družbi, ki je bila sklenjena leta 1488. Dragić Vukašinović cimator (obrezovalec sukna) je potrdil da je prejel od Dragića Vukanovića sukno v vrednosti 200 ducatov. S suknom bo Vukašinović odpotoval v Sofijo, kjer bo z omenjeno robo trgoval. Dodana je opomba, da ne sme trgovati »ad confinie Hungari aut in aliis locis suspectis de latronibus et guerris«. Prav tako se je obvezal, da ne bo ničesar prodajal na kredit ali tiho-tapil, kar bi bilo v nasprotju z zakoni turškega imperatorja.²² Prav ta

¹⁸ Ibid. knj. XLVIII, fol. 84 — 15. II. 1481; ibid. knj. LII, fol. 76' — 15. XI. 1488.

¹⁹ Ibid. knj. XXXIX, fol. 5', 81', 124', 137 — 1470; ibid. knj. XXXVIII, fol. 15, 43', 44, 45', 58, 82', 89, 96', — 1469; ibid. knj. LIII, fol. 64, 86 — 1490; ibid. knj. LIV, fol. 122' — 1492; ibid. knj. LV, fol. 73, 74', 79 — 1493.

²⁰ Ibid. knj. LIV, fol. 53', 54 — 1491.

²¹ Ibid. knj. XLIV, fol. 185' + 186 — 18. VII. 1476; knj. LVI, fol. 161' — 4. X. 1494.

²² Ibid. knj. XLVIII, fol. 33' + 34 — 2. VIII. 1480.

²³ Ibid. knj. LI, fol. 228' + 229 — 24. III.

prepoved v pogodbi dokazuje na povezavo med Bolgarijo in Ogrsko v trgovskih poslih, ki so se odvijali s posredovanjem Dubrovčanov. Iz konca XV. stoletja imamo podatke, da so na Ogrsko preko trgovskih družb transportirali »vestes turchorum«.²⁴

Vedno več trgovskih družb se po letu 1470 usmerja v Sofijo²⁵ in Skopje,²⁶ kamor med drugim izvažajo večje količine sukna.

Podatki v trgovskih družbah nesporno dokazujejo, kakšen pomen predstavlja v izvozu na balkansko tržišče domače dubrovniško in tuje italijansko sukno. Izvoz različnih vrst sukna iz Dubrovnika na področje Balkana se poveča v času, ko so postali Turki absolutni gospodarji skoraj celotnega Balkanskega polotoka. To pa je področje, na katerem so Dubrovčani največ trgovali in kamor so izvozili večji del svoje suknarske proizvodnje. Vsa dubrovniška kopenska in pomorska trgovina se odslej zelo intenzivno razvijata in pri tem izkoriščata med drugim tudi turško pacifikacijo balkanskega področja.

Dotaknil bi se še enega vprašanja, ki ga je potrebno v zvezi s trgovskimi družbami razčistiti. V pogodbah trgovskih družb se zelo redko precizira v katero robo bo traktator investiral izkupiček od prodaje sukna, oziroma v kakšno robo bo investiral vložen denar. Običajno se v pogodbah navaja splošna formulacija, kot na primer: »et extractum dictorum pannorum si michi videbitur debeo investire in illis rebus et mercantiis de quibus et pro ut michi melius videbitur ... et extractum dictorum pannorum sive investitam dictis extractis traducere Ragusium«.²⁷ Iz nekaterih pogodb vseeno izvemo direktno ali indirektno v kakšno robo bo traktator na Balkanu investiral kapital. Zelo pogosto se kot predmet investicij omenja vosek.²⁸ V neki pogodbi trgovske družbe iz leta 1484, v kateri se obveže traktator, da bo s suknom potoval v Skopje, bo izkupiček od prodaje sukna investiral »in argento, aut in cerris, aut in pipere, aut in pelliibus tinctis et in aliud investiri non possint«.²⁹ Seznam trgovske robe je bil v tem primeru precej obsežen.

Od surovin se večkrat kot predmet investicij omenja srebro.³⁰ Posebej to velja za potovanje v Bosno. To se dogaja kljub prepovedi s strani turške države, da se srebro skupaj s še tremi artikli ne sme izvažati brez dovoljenja. Zato ni čudno, če v nekaterih pogodbah najdemo klavzule, v katerih se naglašja, da traktator ne sme izkupička investirati v srebro.³¹

V nekaterih pogodbah trgovskih družb prevzemajo traktatorji obvezo, da bodo izkupiček od prodaje sukna, oziroma kapital investirali

²⁴ Ibid. knj. LV, fol. 100 — 10. IV. 1493.

²⁵ Ibid. knj. XLIX, fol. 133, 160' — 1484; »una statione in Sophia«, knj. LII, fol. 121 — 1489; knj. LIII, fol. 75' — 1490; knj. LIV, fol. 11 + 11', 28 — 1491.

²⁶ Ibid. knj. XLIX, fol. 181' — 1484; knj. L, fol. 6' + 7 — 1484; knj. LI, fol. 173 — 1487.

²⁷ Ibid. knj. L, fol. 23 — 1484; knj. LIII, fol. 160' — 1490 etc.

²⁸ Ibid. knj. XLIX, fol. 31' — 1482; knj. LX, fol. 53', 60', 61 — 1500.

²⁹ Ibid. knj. L, fol. 6' + 7 — 1484.

³⁰ Ibid. knj. XLV, fol. 62' + 63 — 1476.

³¹ »investire in illis rebus que michi videbitur praeter quia in argento pro quo meXumhlm non possim«, ibid. knj. XLIX, fol. 181' — 1484; »investire ... ac pro illis mercantiis que michi videbitur excepto argento de quo nichil trafficare possim pro computo presentis societatis«, knj. LX, fol. 69 — 69 — 1500.

v živino,³² žito³³ in druge prehrabene artikle. Potrebe po prehrabnih artiklih so se v Dubrovniku iz leta v leto povečevale. V drugi polovici XV. stoletja se je močno dvignil standard prebivalstva zaradi razširjene trgovske dejavnosti. To vpliva na izboljšanje prehrane dubrovniškega prebivalstva.

Dubrovčani so na turško tržišče uvažali največ težka sukna, razen nekaterih lažjih vrst kot je garbo iz Firenc. Zaradi povečanih potreb po finih tkaninah tako v Dubrovniku kot v sosednji Italiji, so Dubrovčani verjetno v večji meri kot to lahko potrdimo na podlagi podatkov v trgovskih družbah, investirali kapital ali izkupiček od prodaje težjih vrst sukna, v najrazličnejše vrste finih orientalskih tkanin (volnena angorska sukna, svila, damast ipd.), ki so jih prodajali na trgih osmanskega cesarstva. Večji del te robe so Dubrovčani izvozili na sejme v Italiji, kjer so jih z velikim dobičkom prodajali.³⁴

V pogodbah trgovskih družb, ki so bile registrirane v XV. stoletju, se zelo pogosto navaja formula o prepovedi prodaje in kupovanja robe na kredit. Posebno prihaja to do izraza v tistih pogodbah, v katerih se kot smer potovanja navaja Bosna ali Srbija. V določenih obdobjih so bile takšne prepovedi nujne. Vendar je bilo kreditno poslovanje v okviru trgovskih družb tako razširjeno, da so kljub riziku dajali traktatorji robo na kredit. To dokazujejo izjave družabnikov ob priliki likvidacije družbe ali v primeru kakšnega spora. Takrat objavljajo obsežne spiske dolžnikov družbe. Ti spiski so ponavadi izvlečki iz računskih knjig, ki so jih vodili družabniki v času delovanja družbe. Žal pa se je teh poslovnih knjig ohranilo zelo malo.³⁵

V drugi polovici XV. stoletja sodelujejo v trgovskih družbah, ki delujejo na področju Balkanskega polotoka, v glavnem pripadniki nižjih slojev dubrovniške družbe. Med njimi je zelo veliko trgovcev in obrtnikov tekstilne stroke. Nekateri med njimi dosežejo veliko bogastvo. Člani dubrovniškega plemstva v tem obdobju niso več v takšni meri zainteresirani za sodelovanje v kopenski trgovini. Svoj kapital v večji meri vlagajo v pomorsko trgovino. V trgovske družbe se v tem obdobju vključujejo tudi nekateri domači trgovci iz Bosne in Srbije ter pripadniki starejšinskega sloja Vlahov.³⁶

Zaradi širine delovanja trgovskih družb na Balkanskem polotoku in zaradi uvajanja novih oblik trgovanja, bo potrebno v bodoče posvetiti dubrovniškim trgovskim družbam več pozornosti kot doslej. Na ta način bomo lahko rešili mnoga vprašanja v ekonomiki balkanskega prostora pod osmansko oblastjo.

³² Ibid. knj. XLIX, fol. 161' — 1484; knj. I, 77' 93' 94 — 1485; fol. 185' — 1486; knj. LI, fol. 148 — 1487; fol. 237' — 1488; knj. LIII, fol. 127 — 1490.

³³ Skopje, blado, ibid. knj. XLIX, fol. 105' + 106 — 1483.

³⁴ Ibid. knj. LIII, fol. 4' — 1489.

³⁵ Ignacij Vojte, Prilog proučavanju domaćih trgovaca Srbije u XIV i XV veku, kao i trgovačkih veza sa Dubrovnikom, Zbornik radova Oslobođenje gradova u Srbiji od Turaka 1862—1867, SANU, Beograd 1970, str. 100, 101.

³⁶ Socius Vlachus de Predoevichi, Deb. not. knj. XLVI, fol. 35' — 1477; Socius Vlachus de Bagnani, ibid. fol. 80' — 1477; Socius Vlachus de Predoevichi, knj. XLVII, fol. 116 — 1479; socius tractans Gragissa Bardognich de Bagnani, ibid. knj. LI, fol. 43' — 20. VI. 1488; knj. LII, fol. 176 — 10. VII. 1489; socius tractans: Vlachus de Malesseveze, ibid. knj. LIII, fol. 125 — 1490.

Zusammenfassung

DIE TÄTIGKEIT DER HANDELSGESELLSCHAFTEN VON DUBROVNIK
AUF DER BALKANHALBINSEL IN DER ZWEITEN HALFTE
DES 15. JAHRHUNDERTS

Die gesamte wirtschaftliche Entwicklung von Dubrovnik wurde stark von den wirtschaftlichen Verhältnissen in seinem Balkanhinterland sowie auch von den Verhältnissen in den an der Adria und am Mittelmeer gelegenen Ländern beeinflusst. In Dubrovnik wurden in die Organisation des Handels Prinzipien und Formen eingeführt, die als Methoden des Frühkapitalismus bekannt sind. Diese Elemente treten in einigen Zweigen der Wirtschaft von Dubrovnik in Erscheinung, in erster Linie im Kredithandel und dem Aufbau von Handelsgesellschaften.

Mit zu den schwierigsten Fragen der Erforschung der wirtschaftlichen Entwicklung und insbesondere der Entwicklung des Handels in Küstenstädten gehört die Problematik des Entstehens von Handelsgesellschaften. Im 15. Jahrhundert kommen in Dubrovnik höhere Handelstechniken zum durchbruch: Kollegationen (*collegantia seu societas*, die beiden Ausdrücke werden in Verträgen synonym verwendet) und Kompanien (*compagnia*).

In der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts kam es auf der Balkanhalbinsel zu großen politischen und wirtschaftlichen Veränderungen, die sich ebenfalls auf die Rolle und Verbreitung des Handelsverkehrs von Dubrovnik mit dem Balkan ausgewirkt haben. Der Niedergang der Mittelalterlichen Balkanstaaten brachte einen kürzeren Rückschlag der Handelsexpansion von Dubrovnik mit sich. Doch die Verbreitung des osmanischen Reiches und die Festigung seiner Oberherrschaft brachte für den Handel von Dubrovnik eine Reihe von Vorteilen mit sich. Auf dem Balkan entstand ein einheitliches Zollgebiet, die Sicherheit des Handels war gewährleistet, die Kaufleute von Dubrovnik hatten einen großen Teil des Innen- und Außenhandels in ihren Händen.

Im Handelsaustausch mit dem Hinterland spielen die Handelsgesellschaften eine wichtige Rolle. Die Kaufleute von Dubrovnik machten sich alle Vorteile der modernen Handelsformen, z. B. der Handelsgesellschaften zunutze. In ihnen sollten die Finanzmittel zusammengefaßt, das Wagnis von Reisen verringert und eine schneller erzielter Gewinn ermöglicht werden. Da die Gründungsverträge von in Notariatsbüchern registriert wurden, kam aufgrund von Archivdaten die Zahl der gegründeten Gesellschaften für jedes einzelne Jahr, die Orte ihrer Tätigkeit und die Gesellschaftliche Stellung ihrer Sozi festgestellt werden, ferner auch die Höhe des eingebrachten Kapitals, die Investitionsgegenstände, die Dauer der Handelsgesellschaften und die Ausschüttung des Gewinns.